

Dr Anna Brzyska

Dziedzictwo kulturowe brzeskich Żydów: symbolika płaskorzeźb i piękno inskrypcji na cmentarzu żydowskim przy ul. Czarnowiejskiej

Żydzi w Brzesku: około 2/3 ogółu mieszkańców miasta przed wojną

- 1765: 180 Żydów; 1910: 2250 Żydów w mieście (około 68% mieszkańców); 5664 osób – żydowska społeczność powiatu brzeskiego
- II wojna światowa: likwidacja getta we wrześniu 1942; przeżyło kilkadziesiąt Żydów.

Te żydowskie cmentarze są częścią naszej wspólnej przeszłości. Są to miejsca o szczególnie głębokiej wymowie duchowej, eschatologicznej i historycznej. Niech te miejsca łączą Polaków i Żydów, bo przecież wspólnie oczekujemy dnia Sądu i Zmartwychwstania.

Jan Paweł II

MACEWY NA CMENTARZU ŻYDOWSKIM (Z HEBR. „NAGROBEK”)

Macewa to pionowo ustawiona płyta kamienna, pokryta inskrypcjami, stawiana na grobach zmarłych. Zwykle górną część macewy ozdabiają symboliczne reliefy, dolną zaś wypełniają inskrypcje. Ortodoksyjna tradycja żydowska zabrania wyobrażania na nagrobkach postaci ludzkich. Płaskorzeźby mogą nam sporo powiedzieć o zmarłych jeżeli tylko potrafimy zrozumieć ich symbolikę

- **Dłonie ujęte w geście kapłańskiego błogosławieństwa.** Znajdują się na nagrobkach mężczyzn z rodu kapłanów (kohenów), męskich potomków pierwszego arcykapłana Aarona (brata Mojżesza) w czasach świątynnych spełniających ofiary w Przybytku. Po zburzeniu Świątyni ustał kult świątynny, nadal jednak mają swoją rolę, np.: pierwszeństwo w czytaniu Tory podczas nabożeństwa szabatowego, oraz błogosławieństwo kapłańskie nad społecznością z dłońmi uniesionymi i palcami złożonymi w formę litery szin (symbolicznie Szadaj- wszechmogący). Kiedy Świątyni zostanie odbudowana, tylko osoby z rodu kohenów będą mogły zostać kapłanami.

Błogosławieństwo kapłańskie:

Niech cię Jahwe błogosławi i strzeże! Niech Jahwe rozjaśni nad tobą swe oblicze i niech będzie łaskawy dla ciebie! Niech Jahwe zwróci ku tobie swe oblicze i udzieli ci pokoju!” (Lb 6:24-26)

Przed wygłoszeniem Błogosławieństwa kapłańskiego kapłan zdejmował swoje obuwie. Następnie jeden z lewitów obmywał jego ręce. Wtedy zbliżał się do aron ha-kodesz i zwrócony w stronę modlących się, wypowiadał błogosławieństwo.

- **Dłoń z dzbanem, lub dzban i misa.** Symbolem takim oznaczano groby pokolenia lewitów, do których należało obmywanie rąk kapłanom. Lewici pochodzą od Lewiego, jednego z 12 synów Jakuba. na Synaju została im powierzona służba świątynna.

- Częstym elementem zdobiącym nagrobki jest **korona**, mająca wiele znaczeń, bo symbolizuje zarówno Torę, może więc znajdować się na grobie pobożnego mędrca lub rabina; może być Koroną Dobrego Imienia, świadczy wówczas o wyjątkowej szlachetności zmarłego; jest również aluzją do ojca rodziny, głowy (korony) domu.

- **Świece** najczęściej występują na grobach kobiet, gdyż do ich obowiązków religijnych należy zapalenie i błogosławienie świec w wieczór szabatu.

- Symbolem śmierci może być **złamane drzewo albo złamana gałązka, kwiat**. Wykorzystaliśmy tę symbolikę przy projekcie nagrobka żydowskiej rodziny zamordowanej w lesie niedaleko poręby Spytkowskiej, autor projektu Damian Styrna.

- **Motywy roślinne**. Formy roślinne należą do najwcześniejszych i najczęściej występujących zdobień. Symbolizują różne aspekty Drzewa Życia i Tory, która jest „Drzewem Życia” (Prz 3,18.) Drzewo jest symbolem życia wiecznego w przyszłym świecie, w rajskim ogrodzie Eden, gdzie sprawiedliwi wyobrażeni są jako odpoczywający w cieniu drzew i spożywający ich owoce. Treści te reprezentowane być mogą przez drzewo w całej postaci, jak też przez gałązkę, liść, kwiat, owoc, bukiet, wieniec.

- **Liście dębu wraz z żołędziami** utożsamiają sprawiedliwość oraz wieczny odpoczynek zmarłego.

- **Ptaki** symbolizują duszę ulatującą do nieba Często są alegorią dusz sprawiedliwych, które siedzą na tronie Pana i śpiewają jego chwałę; ptak odnosi się również do imienia Cypora (heb.) i Fejga (jyd.).

Bądź silny jak lampart, lekki jak orzeł, rączy jak jelen, potężny jak lew, aby wypełnić wolę Twego Ojca w niebie (Talmud)

- **Orły** są związane z pojęciami potęgi Boga oraz opieką Boga nad człowiekiem., Być może oznacza też troskę i opiekę, jaką zmarły sprawował za życia nad rodziną.

- **Jeleń**. Od czasów biblijnych jelen symbolizuje dążenie człowieka ku Bogu – dlatego często przedstawiony jest jako biegnący. W przepowiedni Jakuba (Rdz 49,21) do jelenia przyrównany został Naftali, dlatego na nagrobku motyw jelenia korespondować może z tym imieniem, a także z imionami znaczącymi Jeleń – hebrajskim Cwi i jidyszowym Hirsz.

- **Lew** symbol potęgi, silnej wiary, jest to również przedstawienie imion Lejb, Arie, Jehuda. Lew był znakiem plemienia Judy i rodu Dawida. Lew reprezentuje zatem cały naród żydowski, jak i pojedynczego człowieka.

- **Tablice dekalogu** reprezentują pobożność zmarłego.

- **Wizerunek świętych miejsc, szczególnie Jerozolimy, Świątyni**.

INSKRYPCJE NA NAGROBKACH ŻYDOWSKICH

/Prawie wszystkie w języku hebrajskim/

- Formuła wstępna:
פנ - tu pochowany(a) / טפ -tu ukryty(a);
- Lamentacje: *Biada i lament, rozpacz i gorycz!...*;
- Epitety i zwroty pochwalne: *Niewiasta poważana, Mąż kroczący drogą doskonałości i prawych czynów*;
- Imię: *Pani Jentel, córka naszego nauczyciela pana Mosze* (nazwisko zaczęło się pojawiać na macewach pod koniec XIX wieku);
- Data śmierci – według kalendarza hebrajskiego (dzisiaj, 4.07.2023 – 14 tamuz, 5783);
- Zakończenie: *Niech jej [jego] dusza zostanie związana w węzeł życia*.

Macewy z pierwszej połowy XIX wieku

/Litery wypukłe; niewiele zdobień/

Kobieta cnotliwa, Pani Feigla, córka pana Mosze, odeszła jej dusza 8 szwat 588 roku według małej rachuby [27 stycznia 1828 roku] Niech jej dusza zostanie związana w węzeł życia

Tu pochowana Kobieta ważna i skromna Pani Szeita, córka Cwi. Zmarła 17 tamuz 5603 [15 lipca 1843]. Niech jej dusza zostanie związana w węzeł życia

Jechezkiel Brandstatter (1808-1888) (ojciec Mordechaja Dawida, pradziadek Romana)

Tu pochowany

Mąż prawy, kroczący drogą nieskażoną,

Znający Torę i kochający wiedzę

Ukochany przez niebiosy i ukochany przez ludzi

Czczył Najwyższego swym majątkiem i swym głosem

I nauczał dzieci synów Izraela

W przymierzu ojca naszego Abrahama

Aż do starości i wieku sędziwego. Nasz nauczyciel, pan

Jechezkiel Isachar syn naszego nauczyciela, pana

Mojżesza, błogostawionej pamięci, odszedł w dobrej sławie

W piątek, w wieczór świętego szabat, 5 Adar

(5)648. Niech jego dusza zostanie związana w węzeł życia

Henoch Klapholz (1849-1926)

Tu pochowany

Hanoch Henoch Klapholz

Syn rabina Jakoba Jehoszui

Biada i lament, rozpacz i gorycz

Opuśćcie głowy

Odszedł najdoskonalszy z ludzi

Miasto otulone żałobą

Wszędzie wznoszą się jęki

Przywódca został zabrany

Kto zajmie jego miejsce?

Wiedzą, uczciwością, mądrością i wiarą

Zarządzał swoją społecznością przez 40 lat

Był blisko tych, którzy go wzywali i potrzebowali pomocy

Zasłużył na koronę dobrego imienia

Kto mógłby policzyć jego dobre uczynki?

Odbudował miasto

Jego zasługi będą go bronić

Pan Wszechświata okaże mu miłosierdzie.

Zmarł pierwszego dnia Pesach w roku (5)686

Niech jego dusza zostanie związana w węzeł życia

Juda Kaufman (1839-19230)

Korona dobrego imienia

Tu pochowany

Chasyd bogobojny i oddany słowu Bożemu
Pan Jehuda syn Szmuela Arie znany jako
Judel rzeźnik rytualny
zmarł 19 Tevet 5684 [27 grudnia 1923]
Niech jego dusza zostanie związana w węzeł życia
Uczciwy i posłuszny w wielbieniu Boga
Chwała czystemu i niewinnemu człowiekowi
Wiernie służył naszemu miastu
Należał do sądu rabinicznego przez wszystkie dni, aż do swojej śmierci
Kochany przez wszystkich, skromny w oddawaniu czci Bogu

Cyrla Schiff (1846-1935)

Tu pochowana
ważna kobieta ze świętego rodu
Jej ramię było wyciągnięte do biednych, a ręce podpierały rodzące kobiety
Ubogimi z naszego ludu opiekowała się i wspierała w niedoli
Ważna prawa kobieta, bogobojna pani Cyrel...
Jej dusza opuściła ciało w dzień świętego szabat, w drugi dzień Chanuki 5696
W wieku 89 lat
Niech jej dusza zostanie związana w węzeł życia